

IKAROSZ REHABILITÁLÁSA

„Az ember végül maga dönt,
világos törvényt nemz a csönd –
mert több az ember mint a vad,
megérti, hogy miért szabad.”

A metafizikai realizálás fogalmát René Guénon úgy határozza meg a „Metafizikai írások” első kötetében, mint a „legfőbb és feltétel nélküli állapot elérése, meghódítása.” Ikarosz tette a guénoni „Metafizikai Végtelen”-nél való azonosulás volt, a metafizikai realizálásként felfogható tökéletesedés, a teljes tisztaság, az abszolút tökély megvalósítása szellemi szinten. A külső – társadalmi, kulturális, civilizációs, és nem utolsósorban természeti – illetve belső, szubjektív – az emberi megismerés, akarat és cselekvőkészség véges jellegéből fakadó – korlátokat egyaránt feloldotta. Másszóval kivonta magát minden alól, ami térben és időben zajló. Ennélfogva szubsztanciájában végeességét, esetlegességet és egyszerűséget hordoz. Olyan egyetemes emberi lehetőséggel élt, amely mindenki számára adva van: a teljes tisztaság kiteljesítése magunkban, a végesnek végtelenné való növesztése, mely nem egy nagyobb, de ugyancsak véges tartományát eredményezi a lét valamely aspektusának, hanem az abszolút értelemben vett határnélküliséget, tehát ugyanakkor magán a nemléten- vagy léten-kívüliséget is. Olyan dimenzióba való átmenetel ez, amely nem tűr meg semmiféle korlátozást. Lényegénél fogva meghatározhatatlan, tehát nem tulajdonítható neki semmiféle keret, mely elhatárolná őt valamely hozzá nem tartozótól. Ő a minden.

Ugyanakkor az ikaroszi tett nem az individuális lényeg megvalósításával azonos: e csodálatos metamorfózis nem értelmezhető pusztán önmegvalósításként. Ikarosz tragédiája nem a szubjektív/objektív feltételek közötti ellentmondásból adódó konfliktushelyzetre redukálódik, hanem ennek az egyetemesség szintjére kiterjesztett változatában gyökerezik. S ez nem csupán egy bizonyos lehetőség (hajlam) útjában álló akadály szétrombolása az egyéni személyiség kiteljesítése érdekében. A szubjektív lehetőség ugyanis a külső feltételek korlátozásaitól függetlenül is hordoz magában egyfajta véges jelleget, lévén meghatározható, és mint ilyen, saját természete által is korlátozva van. Ha csak erről lenne szó, Ikarosz nem volna több egy erős személyiségnél, aki „hű” önmagához, de sohasem vált volna az abszolút, tiszta szabadság szimbólumává, mely szabadság éppen abszolút voltánál fogva léten kívüli, nem földi jellegű.

Ikarosz mítoszában a halál vonzására esik a hangsúly, akár Milarepa vagy a Miorita esetében: nem individualizációs mozzanat, hanem épp ellenkezőleg, önfelfüggesztő törekvés. Az, hogy a mítoszértelmezések zajából mint egyéniség kerül ki, a mi kulturális tendenciáinknak a műve, nem az ő teljesítmény-motivációjának okozata.

Az öngyilkosság – ebben az esetben mint vád – mely csak napjainkban fajult „pszichikai instabilitássá”, az „inszociabilitás” által magyarázhatóvá, itt akár az önzés vádjával is felcserélhető, amennyiben úgy értelmezzük, hogy Ikarosz

nem volt hajlandó osztozni, s mint ilyen, részt venni sem. Bár e tett affektív alapjait vakmerőség volna megsaccolni, úgy vélem az apai magasságrecept meghaladásának pillanatában az elvágyódás mosolymentes szintjének kell jelentkeznie. Hogy rögtön ezután hogyan módosul a mosoly-görbe grafikonja, azt csak az sejtetheti, aki temetésektől zsúfolt álmainkban jelenik meg: mindig szólanul, fájdalmas csábítás visszfényében. De ebből a tudásból reggelre csak a hangulat előjelének nyomasztó vízszintességét örököljük.

Szabad kézzel és szabad elmével elművelt befejezés, ahol az egyetlen kötöttség a döntésben felvillanó tudat, mely önkéntes túl-jelentkezéssé festi a történetet.

Az ő korában az individualitás, mint pozitív program még nem lépett föl, de ha föl is lépett volna, nem ez az igény volt az, ami döntésre bírta; sőt, egy ezzel merőben ellentétes irányú, inkább a keleti világszemléletre jellemző megvalósulás, beteljesülés jegyében születhetett az elhatározás. Egy ilyen folyamatban a léleknek passzív szerep jut, a természet törvényeinek való feltétel nélküli engedelmesség, a nem-cselekvés, a természet rendjébe való bele-nem-szólás elérése a cél. Végző soron tehát az individuum teljes föladata.

Ugyanakkor aligha feltételezhető Ikaroszlól, hogy a lélekvándorlásban hitt volna míg apjával élt, vagy hogy akár a repülés közben átélte volna valamilyen katarzis formájában a keleti kultúra alapjául szolgáló vándorló lélek küldetését, melyben a cél az állandóan ismétlődő reinkarnációkból való kiszabadulás és az öslényeggel való azonosulás. Amit feltételezhetünk, az annyi, hogy repülés közben, szembesülve a nyers természeti erővel, ráeszmélt saját lelkének tehetlenségére és korlátoltságára. Addigi hierarchiája – melyben az ember a természet fölött állt és mintegy annak uralására volt hivatva – megbomlott és saját akarata, képessége, gondolkodása fölé a természet akaratát helyezte. Minden emberi törekvés úgy tűnt fel számára, mint az anyagi elemekkel érintkező lélek látszatakívitsása a természeti világ igazi aktivitásához képest.

Elhatározása ezért úgy értelmezhető, mint a nem-cselekvés melletti döntés, és bár e döntést cselekvés kíséri (a Nap felé repülés), maga a cselekvés a keleti jogi nem-cselekvésének görög változataként értelmezhető. Éppen ezért esete nem is tragikus, vagy legalábbis csak látszatra az, hiszen nem fogható fel úgy, mint valamely nemes, magasztos dolog lebuk/tat/ása a túlerőben levő rossz által. Nem is a viaszszárnyaknak a kor felé emelkedéséről van szó. Ez esetben pusztán a jövőbe tett utazásról beszélhetnénk. A jelen, a kor meghaladása mindig tragikus következményekkel járó, büntetendő cselekedet, ahol az ítélőbíró éppen maga a jelen, a kor, amely nem túri, hogy megelőzzék. Ikarosz viszont nem a jövőbe röpül. Korának és saját szubjektivitásának korlátait úgy robbantotta fel, hogy nem teremtett helyettük új, a szabadsághoz a régiéknél egy fokkal közelebb álló törvényeket: ő a teljes törvény- és időnélküliségbe szállt, a teljes szabadsággal – a végtelennel vált azonossá. Nem csak a létet akadályozó korlátokat számolta fel, de a létet mint olyant fenntartó – mondhatni meghatározó – korlátozásokat is szétrombolta. Nem egy adott kor, társadalmi közeg forradalmára, hanem az egyetemes emberi lét korlátai közé szorított szellem kiszabadítója. Nem egy lázadó Turi Dani, aki belátja kora fenomenológiájában a re-

form égető szükségességét és belebukik egy új, hatékonyabb és emberibb életmódért folytatott harcba. A Turi Dani „földreformját” évek múltán átveheti a falu népe – megbocsátva magának az értelmi szerző ellen elkövetett merényletet. Ikarosznak nem lehetnek ilyen követői: az ő útjára csak az léphet, aki a tiszta szellem javára képes magáról a létről lemondani. Aki nem az élet, hanem az abszolút mellett dönt. Aki nem ember, hanem szimbólum akar lenni. Aki „az életet a halálra csak ráadásul kapta, s mint talált tárgyat visszaadja bármikor.” Ikarosz visszaadta; nem az életet választotta, de nem is a halált: a tiszta beteljesülés mellett döntött. Mint ilyen, természetesen nem lehet a haladás, a fejlődés példaképe. Legalábbis abban az értelemben nem, amelyben ez a kifejezés az emberi lehetőségeknek, képességeknek anyagi, értelmi, társadalmi stb. eszközökkel való fokozatos kiszélesítésére vonatkozik, tehát nem a guénoni Egyetemes Lehetőség, hanem egy ugyancsak véges, de terjedelmében egy fokkal nagyobb lehetőség tartomány elérését célozza meg. A fejlődésnek ez a – modern – formája nem más, mint a tapasztalatok (hagyomány) halmozása révén növelt adaptáció egy nép vagy egy meghatározott kor sajátos feltételeihez.

Ikarosz tehát nem lehetett a társadalmi fejlődés előmozdítója, nem a tér-időben meghatározott ember lehetőségeit szélesítette ki, egy tágabb meghatározottságot teremtve – mely nagyobb mozgásteret, tehát a szabadságnak egy hatékonyabb illúzióját biztosítaná – hanem egyszerűen kivonta magát mindenféle meghatározottság alól. Követése abszurdítás lenne minden olyan ember számára, aki még nem ábrándult ki az újkori, ember tudományos és filozófiai törekvéseiből, nem csalódott végérvényesen mindabban, amit ezen törekvések eredményeként kapott vagy reméli, hogy kaphat. Ez nem azt jelenti, hogy az esetleges követők az öngyilkosok hádára korlátozódnának, sőt: maga az ikaroszi cselekedet jellegénél fogva távol áll az öngyilkosságtól. Bár egyéni döntés alapján véghezvitt tett volt, mely halállal, előrelátott halállal végződött, nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy szellemi lépés volt, amely teljesen ellentétben áll az öngyilkosságot jellemző „szellemről való lemondással”. Míg Ikarosz egyfajta „hívás” kényszerének tett eleget, ami szubjektív indíttatásra vall, addig az öngyilkosság minden esetben egy taszítás (létből kifele) kényszerének való engedelmesség és, mint lényegi vonás, hozzátartozik az indíttatás külső, nem egyénhez tartozó jellege.

A kettő között legfőbb csak látszatra nincs különbség, ugyanis míg az egyik esetben szellemi realizálásról, „épülésről” van szó, addig a másik eset maga a leépülés – a teljes lemondás, a feltétel nélküli megszűnés, mely mindig kérdésessé teszi az illető vitalitását.

Nem lehetnek követői sem az öngyilkosok, sem pedig azok, akik számára a lét/nemlét között húzódó határvonal kitapogatása a létnek nevezett tartományon belül való megmaradást célozza meg.

Milarepa, a nagy jógi halála sem volt öngyilkosság. Bár tudta, hogy étele meg van mérgezve – mint ahogy Ikarosz is tudta, hogy a Nap felé repülés életbe kerül – mégis megette. De még ezután is könnyen tehetett volna arról, hogy a szervezetébe került mérég hatástalanná váljék. Ezt sem tette. Tudása, képessége nem a gyakorlati ész szférájából való.

Mondhatnánk: örültség. De azt is, hogy a metafizikai realizálásnak egy olyan magas szintjét érte el – a meditációkkal és a jóga-gyakorlatokkal töltött negyven év alatt – amelyben leépülés lett volna bármilyen ellenkezés, szembeszegülés. Megkérdőjelezhetnénk annak a szellemi szintnek a nagyságát, amely ennyire közömbössé teszi az embert saját fizikai létével szemben, viszont az is megkérdőjelezhető: jogunkban áll-e bármilyen értékítélet kinyilatkoztatása egy olyan tettről, amely nem abban a szférában zajlik, amelyben mi általában értékítéleteinket kinyilatkoztatjuk? Ítélezhetünk-e egy olyan cselekedet fölött morális szempontból, melynek sem ideológiai, sem hagyomány-háttérét nem ismerjük?

Ikarosz tette csak azok számára „az egyetlen és legelhatározóbb szellemi lépés, akik csalódtak az egész újkori emberiség tudományos és filozófiai törekvéseiben és azt kiábrándultan félreértették. Ilyen ember ma természetesen keves van.” (Hamvas Béla) Ugyanakkor döntése, bár tagadásnak látszik, maga a teljes igenlés – mint minden egyedi, esetleges és viszonylagos tagadás egyetemes tagadása. Ezt úgy kell értenünk, hogy tagadott mindent, ami véges, viszonylagos létezéssel bír, s ennél fogva szubsztanciájában tagadást hordoz (tagadását annak, ami rajta kívül álló, ami nem tartozik természetéhez). De mivel az egész világ ilyen részleges tagadások sokaságából áll össze, Ikarosz ennek tagadásával vált az egyetemes igenlés szimbólumává.

„Íme itt a tenger, itt elfeledkezhetünk a városról. Lármás hangjai ugyan még az Ave Maria-t kongatják – komor és balga, de édes lárma a nappal és éjjel keresztútján – de már csupán egy percig! Most mindenki hallgat!... Gyűlölöm most a beszédet, de még a gondolkodást is: Mert hát nem hallom-e minden szó mögött a tévedés, a képzelődés, az agyrém nevetését? Nem kell-e részvételem gúnyolnom? Ó tenger! Ó este! Rossz tanítómesterek vagytok! Arra tanítjátok az embert, hogy szűnjön meg embernek lenni! Adja át magát nektek? Válgék olyanná, amilyenek ti vagytok most; halvánnyá, ragyogóvá, legyen néma, ropant nagy, magát fölülmúlóan mocsanatlan? Emelkedjék önmaga fölé?” (Friedrich Nietzsche)

Talán így viszonyul(hat) a modern ember az ikaroszi problémakörhöz is.